

Cservenka Ferdinánd: A lipoveci ütközet második, befejező szakasza

A szovjet 44. hegyi lövészadosztály ellenlökése és Lipovec német kézre kerülése

A szlovák Gyorsdandár alakulatai 1941. július 22-én 17 órára már elfoglalták Lipovec jelentős részét, de a település és térségének biztosítását még nem tudták végrehajtani.

A szovjet erők időközben a szlovák katonákat már kiszorították Kamionkáról, a Lipovecen harcoló főerők pedig erős szovjet nyomás alatt álltak. Szemjon Akimovics Tkacsenko vezérőrnagy 44. hegyi lövészadosztályának főerői a Szob folyó bal partján, míg a tartalék Kamionkától délnyugatra összpontosultak. Tkacsenko 17 óra 45 perckor jelt adott a támadásra. A Gyorsdandár jobbszárnya ellen, erős tüzérségi támogatás mellett, támadásba lendült legalább két szovjet hegyi lövészszázalaj, amelyek északnyugati irányban nyomultak előre Szcsasztlivaja felé. Támadásba lendültek a Szob bal partján elhelyezkedő szovjet alakulatok is. A gyalogszáznak és a meggyengült géppuskás szakasznak menekülnie kellett. A szovjet gyalogos alakulatok feltartóztathatatlanul közeledtek a szlovák tüzérségi állások felé. A Lipovecen harcoló szlovák alakulatokat a bekerítés és a megsemmisítés fenyegette, ezért Rudolf Pilfousek[1] vezérkari ezredes, a Gyorsdandár parancsnoka 18 órakor elrendelte, hogy vonuljanak vissza, és Szcsasztlivajától 2 km-re keletre létesítsenek védelmi állásokat. A gyalogság nem rendelkezett sem géppisztolyokkal, sem aknavetőkkel, a harckocsik és a légvédelmi gépágyúk pedig Szcsasztlivaján voltak. A korábbi hírek miatt, amelyek ellenéges szovjet harckocsikról számoltak be, egy német 8,8 cm-es légvédelmi ágyús üteg érkezett a térségbe, és tüzelőállást foglalt el. Szerencsére a hírek valótlanok voltak.^[2]

A Kamionkától előrenyomuló szovjet gyalogos alakulatok vészesen közeledtek a szlovák tüzérségi állások felé. A 11. tüzérezred katonái nem estek pánikba, hanem új lőállásokat kialakítva lövegeiket a támadó szovjet gyalogság felé irányították, és tüzet nyitottak rájuk. Az ellenség 500 m-re megközelítette őket, amikor a szlovák tüzérek lövéseket adtak le rájuk, amely megtizedelte a támadókat, akik ennek hatására menekülni kezdtek. Röviddel ezután, mivel esteledett, a 11. tüzérezred parancsot kapott, hogy vonuljon Szcsasztlivaja község mögé, amit végre is hajtott. A szlovák tüzérek meghiúsították, hogy Tkacsenko vezérőrnagy tervének legfontosabb része sikerüljön, ugyanis a Gyorsdandár főerőit nem sikerült Lipovecnál körülfárni és megsemmisíteni. A Szcsasztlivajától keletre kialakított szlovák védelmi állások támogatására egy megerősített harckocsiszakaszt Dominik Miartuš hadnagy vezetésével, amely 5 LT-35 és 1 LT-38 könnyű harckocsiból állt. Lipovec felé útnak indítottak

2 OA vz. 30 páncélgépkocsit is. A páncélozott harcjárművek röviddel 18 óra után hatoltak be Lipovecra, ahol csatlakozott hozzájuk Kubinec tizedes LT-35 páncélosával. A harckocsiknak és páncélgépkocsiknak köszönhetően a tehergépkocsikkal sikerült az egyes fegyverek és a lőszer nagy részét megmenteni. Pavol Kolibaš szakaszvezető és Jozef Petrík tizedes Tatra 27 tehergépkocsijukkal még a heves ellenséges tűz közepette is sikerült két vz. 15 hegyi ágyút a kezelőszemélyzettel együtt elszállítani. A hegyi ágyúk tüzelőállása a Lipovec és a magaslatok közötti úton helyezkedett el, ahol a 11. tüzérezred állásai voltak. A hegyi ágyús üteg parancsnoka, a korábbi parancsnok sérülése miatt Anton Varinský hadnagy volt. A négy 75 mm-es vz. 15 hegyi ágyúból álló üteg nem volt hatékony a szovjet tüzérségi lövegek ellen, ezért a szlovák gyalogos alakulatok mögött nyomultak előre, és így kiváló célpontot jelentettek a szovjet lövegek és aknavetők számára. A Kovalík tizedes-jelölt irányította két ágyúnak sikerült két szovjet löveget harcképtelenné tenni. Megmenekülésük csupán elszállítatásuknak volt köszönhető. A hegyi ágyús üteg vesztesége mindössze 3 sebesült volt. A Gyorsdandárt az esti órákban két német kerékpáros századdal erősítették meg.^[3]

Lipovec településen csupán a Miartuš hadnagy parancsnoksága alatt álló páncélozott harcjárművek és kb. 250 szlovák katona és tiszt volt elvágva a dandár többi alakulatától, akik semmilyen körülmények között sem szerettek volna szovjet fogságba kerülni. A tisztek közül a legjelentősebbek Pavol Duchnovský^[4] százados, a felderítő osztály parancsnoka, Demčák és Ďuran főhadnagyk, Dananaj, Hirner^[5], valamint Vančo hadnagyok voltak. A gépkocsizó felderítő osztály parancsnoka, Tibor Dualský^[6] őrnagy sérülései miatt már korábban elhagyta a települést. A német 8,8 cm-es légvédelmi ágyús üteg német parancsnoka javaslatot tett Pilfousek ezredesnek, hogy a körülzárt szlovák katonákból szervezzenek meg egy 40 fős csoportot, amelyek német harckocsik támogatásával sötétedés után áttörnének a szovjet állásokon, és kivezetnék a többieket az ellenséges gyűrűből. A csoport parancsnokának Ján Straka^[7] századost jelölte meg. A csoport 20 óra körül készen állt a kitörésre, amikor Fretter-Pico tábornok a harctérre érkezett, és azonnal leállította a kezdeményezést, mivel képtelen ötletnek tartotta ezt a vállalkozást. Szerinte egy 250 fős csoport számára ésszerűbb vállalkozás, ha egyéenként jutnak el Szcsasztlivájára, mint további emberéletet kitenni a veszélynek. Pilfousek ezredes később telefonon tájékoztatta Kübler tábornokot a Gyorsdandár helyzetéről, akit csupán az érdekelte, hogy a dandár másnap harcképes lesz-e, vagy sem. Pilfousek határozatlanul, de igent mondott. A beszélgetést kihallgatta Matej Skalický^[8] főhadnagy, aki azonnal jelentette a szlovák köztársasági elnök attaséjának, Benedikt Dúbravec^[9] ezredesnek a hallottakat. A helyzet értékelése után Jozef Tiso köztársasági elnök egyetértésével megtiltották Pilfousek ezredesnek, hogy a dandárt másnap harcba vesse. Kübler tábornok úgy döntött, hogy Lipovec elfoglalására a Karl Gumbel altábornagy vezette német 295. gyaloghadosztályt küldi,

amelynek tüzérségi támogatását a szlovák 11. tüzérezred nyújtotta.^[10]

A Tkacsenko vezérőrnagy vezette szovjet 44. hegyi lövészhadosztály nem indított támadást a Szcsasztlivajától keletre létrehozott szlovák védelmi vonal ellen, hanem a településen körülzárt, és Lipovec szélén elhelyezkedő szlovák katonák ellen fordította erejét. A szovjet katonák zsákmányolt szlovák katonai köpenyben és sisakban indultak el, hogy a település környékét átfésüljék. A szlovák katonák többsége vagy visszavonult Szcsasztlivajára, vagy pedig a településen húzódott meg. Vojtech Vančo hadnagy géppuskás szakaszát, amely a gyalogság visszavonulását fedezte, körülzárta az ellenség. Vančo hadnagynak a szakasz többségével sikerült Szcsasztlivajára eljutnia, viszont Jozef Strakota, František Suchar és Štefánik közlegények a szovjetek fogságába kerültek.^[11] Sedliak és Poliak őrzetők valamint Cibula és Šúň közlegények a burgonyaföldön rejtőztek el. Anton Martinovič szakaszvezető, Štefan Svitek közlegény, és Varga főhadnagy, a 2. gyalogszázad parancsnoka a közeli patak medrében találtak rejtekhelyet. Az éjszaka folyamán találkoztak Ernest Nevický főhadnaggal, a 4. gyalogszázad parancsnokával, aki később eltűnt a sötétségben. 23 órakor próbát tettek, hogy eljussanak saját alakulataikhoz, de csak a csodának köszönhető módon sikerült megmenekülniük az ellenséges géppuskatűz elől. A sűrű sötétségben a szovjet katonákat sajátjaiknak gondolták. Az árokban elrejtőzve várták meg a hajnalt.^[12] 5 óra után indultak el Szcsasztlivaja irányába, de az út során kb. 30 fős ellenséges katonákból álló csoportba ütköztek. Futásnak eredtek, és sikerült eljutniuk Lipovecra, ahol később csatlakoztak az előrenyomuló német katonákhoz.^[13] Némelyek úgy menekültek meg a fogságtól, hogy halottnak tették magukat. Az utászsorozat 1. szakaszának katonái közül, parancsnokuk halála után, többen arra törekedtek, hogy csatlakozzanak Anton Hirner hadnagy 2. utászsorozatához, aki alakulatának egy részével, illetve más szakaszok katonáival közösen Lipovectől keletre lévő lóhereföldön rejtőztek el. Körülbelül 20 óra 30 perckor felfedezte őket egy szovjet raj. A szlovák katonák az utolsó pillanatig ellenálltak, majd a 40 fős szovjet túlerővel szemben megadták magukat, és fogságba kerültek. A szovjet katonák lefegyverezték őket, elvették óráikat, pénztárcáikat, cigarettáikat stb., majd elszállították őket. František Dananaj hadnagy 3. utászsorozat, amely Lipovec nyugati szélén helyezkedett el, északról déli irányba próbált eljutni. 20 órakor Dananaj hadnagy erősítést kért magára maradt szakaszának, amely parancsnokával együtt csupán 27 főből állt. 21 órakor a szakasz a településtől nem messze lévő kútnál gyülekezett, hogy felfrissüljön és újraszerveződjön. A túlerőben lévő szovjetek azonban körülzárták őket. A szlovák katonák a közeledő ellenségről először azt feltételezték, hogy megérkezett az erősítés, később eszméltek fel tévedésükből, ezért kénytelenek voltak megadni magukat. Dananaj hadnagy nem viselte rangjelzését, a szlovák katonák közül pedig senki sem árulta el őt, ezért a szovjet fegyveres őrök a többiekkel együtt Illinci irányába kísérték. A Lipovecen körülzárt szlovák

katonák Pavol Duchnovský százados vezetésével kétségbeesetten védekeztek, és a páncélozott harcjárművek támogatásával többen kitörték a szovjetek gyűrűjéből. Duchnovský százados a katonák egy részével négy óráig tartó nehéz harcok után 21 órakor kezdte meg a kitörést Szcsasztlivaja irányába. A településről sikerült kitörnnie páncélgépkocsijával Karol Lerchner őrvezetőnek, míg a Jozef Faltus őrvezető vezette OA vz. 30 találatot kapott, és lángolva hagyta el Lipovecet. Ludovít Demčák főhadnagy személygépkocsijával már korábban útnak indult, hogy két sebesült katonát is Szcsasztlivajára szállítson el. Demčák főhadnagy igyekezett egy csoportba toborozni a szétszóródott katonákat, és az éjszaka folyamán elérték a saját vonalaikat. Az utolsó nagyobb csoportnak Leopold Ďuran főhadnagy vezetésével sikerült Lipovecről kitörnnie. Ehhez a csoporthoz csatlakoztak a páncéltörő ágyús század egy szakaszán kívül más kisebb gyalogos, utász stb. alakulatok is. Ďuran főhadnagy átvette a vezetést felettük, amivel gyakorlatilag megvédte őket attól, hogy meghaljanak, vagy fogságba essenek. Az utolsók között hagyta el a települést Dominik Miartuš hadnagy megerősített harckocsiszakasza. A harckocsik oszlopban haladva 22 órakor hagyták el Lipovecet, miközben a szovjet páncéltörő ágyúkból tüzeltek rájuk. Cyril Kubinec tizedes-jelölt LT-35 és Jozef Gavalier tizedes LT-38 harckocsiját találat érte. A legénység elhagyta a páncélosokat, és a mocsáron keresztül gyalogosan jutottak el Szcsasztlivajára. Gavalier tizedes harckocsija később felrobbant. 23 órakor Lipovec ismét a Tkacsenko vezérőrnagy vezette szovjet 44. hegyi lövészadosztály kezében volt. A harckocsiknak köszönhetően kb. 200 szlovák katonának sikerült kitörnnie a településről, és biztonságba kerülnie. A többi katona vagy fogságba került, vagy a település melletti földeken sikerült rejtekhelyet találnia.^[14]

Az ütközet első napján a Gyorsdandár jelentős veszteségeket szenvedett, és Lipovecet sem sikerült elfoglalnia. 68 szlovák katona életét veszítette, közülük 62 fő a harctéren esett el, 3 fő Szcsasztlivaján, további 3 fő pedig a vinnyicai kórházban halt bele sérüléseibe. A fogságba esettek száma meghaladta az 50 főt, megsemmisült 3 harckocsi, 1 páncélgépkocsi és több tehergépkocsi, továbbá 3 páncélost és 1 páncélgépkocsit a kezelőszemélyzetnek hátra kellett hagynia. A szovjet katonák alattomos és ádáz módszerei sok szlovák katonánál pszichikai sokkot váltottak ki. A szovjet 44. hegyi lövészadosztály a harcok során komoly veszteségeket szenvedett, mert meg sem próbálkozott azzal, hogy támadást indítson a Szcsasztlivaja elfoglalására. Tkacsenko terve sem vált be teljesen, ugyanis a Gyorsdandár főerőit nem semmisítették meg, sőt a Lipovecen körülzárt szlovák alakulatokat sem sikerült felmorzsolniuk.^[15]

Röviddel azután, hogy Dananaj hadnagy utászszerkeze fogságba esett, Štefan Jevčák tizedes tájékoztatta Dananaj hadnagyot, hogy a szovjetek elfelejtették őt átkutatni, és nála maradt

két db kézigránát. Azonnal tervet eszeltek ki a szabadulásukra, hogy a megfelelő pillanatban az őrzőikre támadnak. Amikor a menet egy kisebb dombra érkezett, Jevčák hadnagy az elöl, míg Karol Červenák őrvezető a hátul haladó őrökre hajította a kézigránát. Az elöl haladó őrök azonnal életüket vesztették, míg a hátul haladók közül az egyik súlyosan megsebesült, a másik pedig sokkot kapott, ezért könnyen le tudták fegyverezni. Dananaj szakaszának sikerült elszöknie, de kezdetben csupán két elkobzott félautomata puskával rendelkeztek, majd a Lipovec előtt már korábban zsákmányolt, fegyverrel megrakott kocsiról sikerült újabb fegyvereket szerezniük, és nyugati irányban óvatosan haladtak előre az út melletti árokban. A rozsföldön beleütköztek egy szovjet őrhelybe, ahonnan géppuskatűz fogadta őket. A szlovák katonák többségének sikerült elrejtőzniük. Hárman azonban életüket vesztették, a többieknek sikerült eljutotniuk a német vonalakig. A 3. utászszakasz fogságba esett 27 katonájából 21 főnek sikerült visszatérnie a dandárhoz, 3 fő meghalt, további 3 fő eltűnt.^[16]

A szlovák foglyokat alaposan kihallgatták, és fokozatosan a Lipovectól kb. 80 km-re keletre, Sztarij Dasov településen gyűjtötték össze, ahol akkor kb. 19 szlovák fogoly (Anton Hirner utászhadnagy, Rudolf Daubner, Ján Klesniak és Ján Patlevič tizedesek, valamint Ondrej Brašeň, Brezina, Bučko, Pavel Fečko, Karol Gašparík, Fabian Hlubík, Ondrej Liga, Jozef Mazár, Anton Mäsiarik, Július Medvecký, Ján Mitrus, Michal Staško és Juraj Timko közlegények.^[17] Az itt eltöltött további két nap alatt ismét kihallgatás^[18] várt rájuk. A közkatonákkal megfelelően bántak, ételt és dohányárut kaptak, míg az altisztekre, tisztésekre testi fenyegetés várt. Anton Hirner hadnagy kezét vállsérülése ellenére is megkötözték. A fogolytáborban a kihallgatást végzők között (egy őrnagy, egy hadnagy és egy valószínűleg zsidó származású politikai tiszt) volt egy szovjet katonai egyenruhát viselő, 24-26 év közötti, cseh nyelven jól beszélő nő, aki elsősorban a származásukkal kapcsolatban tett fel kérdéseket.^[19] Hirner hadnagy emlékiratában így írt a kihallgatásról:

Elsők között tették fel azt a kérdést, hogy tudok-e a július 18-i szovjet-csehszlovák szerződésről^[20], és hogy elismerem-e. Mondtam, hogy nem tudok róla...Továbbá megkérdezték, mi a különbség a szlovák és csehszlovák között, amikor mondom, hogy szlovák nemzetiségű vagyok. A nemzetiségi kérdésünket tisztázhatatlannak gondoltam, de láttam, hogy ki kell fejtenem, tehát beszélnem kell a két nemzetről.^[21]

A szovjet komisszárok a szlovák hadifoglyok között a Szovjetunió és a kommunizmus győzelmét hirdették, és az országot mint a „paradicsom“ helyszínét vázolták fel nekik, de

semmilyen hatást nem értek el közöttük. Természetesen 1941 nyarán elképzelhetetlennek tűnt, hogy a visszavonuló Vörös Hadsereg győzedelmeskedjen a német haderő és szövetségesei felett.^[22]

Időközben, július 22-én késő délután a német 24. gyaloghadosztálynak Vahnovkánál sikerült áttörnie a szovjet védelmet, és visszavonulásra készítenie a szovjet erőket. Július 23-án 4 órakor a szlovák tüzérség háromnegyed óráig tartó tüzérségi előkészítést indított. A tüzérségi előkészítés után Szcsasztlivajáról Lipovec irányába útnak indultak a szlovák harckocsik és a gyalogság, Vahnovkáról pedig megkezdte az előrenyomulást a német 295. gyaloghadosztály is. A szlovák gyalogságot a település szélén a szovjet erők megállították. Lipovecra csupán egy harckocsiszakasz tört előre, amelynek később vissza kellett térnie a visszavonuló gyalogság miatt. A szovjeteknek Lipovec északi határán sikerült megállítaniuk a német erőket is. Tkacsenko vezérőrnagy tudatosította, hogy hadosztálya a későbbiekben nem tudja kivédeni az ellenséges támadást, ezért elrendelte katonáinak, hogy feltűnés nélkül kezdjék meg a visszavonulást Illinci irányába. A Gyorsdandár és a német hadosztály vezetése nem fedezték fel, hogy a szovjetek megkezdtek a visszavonulást, és vártak a támadás megindításával. 12 órakor a német és a szlovák tüzérség tüzet nyitott Lipovecra és Kamionkára. Ezzel egyidőben a német gyalogság is megkezdte az előrenyomulást a településre. A szovjetek csekély ellenállást tanúsítottak, ezért a támadóknak 16 órakor sikerült elfoglalniuk a települést. A Gyorsdandártól délre a magyar Gyorshadtest katonái nyomultak előre. A szlovák és magyar katonák között kb. fél óráig tartó lövöldözésre került sor. Ezt a konfliktust a németek később vizsgálat alá vették, míg a szlovák katonák azzal védekeztek, hogy a magyar alakulatok szövetkeztek a szovjetekkel, amely természetesen nem volt igaz, ugyanis mindenki tudta, hogy milyen alakulat található a Gyorsdandár jobb szárnyán. A magyar Gyorshadtest helyét ezáltal a német 97. gyaloghadosztály vette át.^[23] Belko következőképpen írt a konfliktusról:

Egyszer csak azonban a gyalogsági fegyverekből rendkívül heves lövöldözésre került sor közöttünk és jobb oldali szomszédaink között. Mint a villám terjedt a hír, hogy jobb oldali szomszédaink a magyarok, és hogy löni kezdtek ránk...A lövöldözés több mint fél órán át tartott...Amikor a harcot sikerült lecsendesíteni, a németek vizsgálni kezdték a dolgot. Katonáink állították, hogy azt gondolták szovjet gyalogos alakulatok indítottak támadást, ezért kétszeresen válaszoltak vissza. Mindenki tudta, hogy magyarok voltak, hiszen parancsnokuk elmagyarázta nekik, hogy ki van a jobbszárnyon.^[24]

A Lipovec szélén rejtőző szlovák katonák csatlakoztak a német támadó alakulatokhoz. Martinovič szakaszvezetőre és Svitek közlegényre a német katonák találtak rá, akik csatlakoztak a támadókhöz. Poliak és Sedliak őrzetők, valamint Cibula és Šůň közlegények, akiknek fegyverzete mindössze 3 pisztolyból és 1 puskából állt, bekapcsolódtak a harcokba. Megsebesítettek két szovjet katonát, akik fogságba kerültek, majd a szlovák katonák csatlakoztak egy német rajhoz. A település közepén egy fáról hirtelen tüzet nyitott rájuk egy szovjet géppuska. Egy német katona életét vesztette, egy másik német katona, Šůň közlegény, valamint Poliak és Sedliak őrzetők is megsebesültek. A szovjet géppuskafészkét később sikerült megsemmisíteni. Lorko őrzető, valamint Sekáč és Ťaptík közlegények szintén csatlakoztak a német alakulatokhoz.^[25]

A szovjet alakulatok nagy része időben elhagyta a települést. A többi, ott tartózkodó szovjet kisebb alakulatot megsemmisítették. Lipovec utcái tele voltak aknákkal, megsemmisített szovjet gépjárművekkel, szovjet katonák holttesteivel és kilőtt páncéltörő ágyúkkal. A helyi lakosok előjöttek a pincékből, némelyek közülük a visszavonuló szovjet katonákkal együtt hagyták el a települést. A település elfoglalása után a Gyorsdandár is benyomult a településre. Az elesett szlovák katonák iratait, személyi igazolójegyet (dögcédula), némelyeknek pedig ruházatát is elvették a szovjetek. Az egyenruhákat elsősorban az ellenség megtévesztésére használták. A kényszerből hátrahagyott szlovák harckocsikat és egy páncélgépkocsit az ellenség megsemmisítette. A szlovák katonák találtak egy OA vz. 30 páncélgépkocsit, amelynek oldalára vörös csillagokat festettek, ami azt jelenti, hogy valószínűleg használni szerették volna.^[26]

A Gyorsdandár harci tevékenysége ezzel befejeződött, az alakulat harci feladatának teljesítését a német 295. gyaloghadosztály vitte tovább, amely július 24-én Granov irányába nyomult előre, és teljesítette feladatát. A Gyorshadosztály alakulatai közül mindössze a 11. tüzérezred és a gépkocsizó gyalogos csoport került bevetésre. Az utóbbi felderítő tevékenységet kapott feladatul. A németek nem voltak elragadtatva a szlovák gyalogságtól, és megállapították, hogy a lipoveci ütközet óta nagyon érzékenyek lettek a tüzérségi, és főleg az aknavető tűzre, amelynek hatására a kialakult pánik miatt elhagyják állásaikat. A következő napokban a német 295. gyaloghadosztály csupán a szlovák tüzérség támogatását vette igénybe. A Gyorsdandár alakulatai július végéig Illinciben összpontosultak. Július 26-án a szlovák tüzérség a Kalnyik irányába támadó német alakulatokat támogatta. A tüzérezred egyik ütege ellen támadást intézett egy szovjet vadászgép, de nem tudott kárt okozni benne. Az üteg folytatta a német utászszázalaj tüzérségi támogatását. A németek teljes mértékben elégedettek voltak a szlovák tüzérség tevékenységével, és közülük némelyek számára javasolták, hogy kitüntetésben részesüljenek. A németek Umany irányába

történő előrenyomulása során, július 30-án bevetésre került a Frtús[27] százados vezette 11/III. tüzérosztály, amelynek egyik ütegét körülzárta egy szovjet lövészszázad. Az üteg a harcok során elveszítette fegyverzetét és felszerelését. 8 szlovák katona életét vesztette, 8 pedig megsebesült. Legalább 2 Praga RV tehergépkocsi és 7 vz. 30 tarack megsemmisült. A szlovák Gyorsdandár ebben az időben, mint önálló alakulat már nem létezett, ugyanis július 25-én Ferdinand Čatloš^[28] tábornok 7. számú hadműveleti parancsa értelmében az alakuló Gyorshadosztály része lett. A Gyorsdandár volt a legjobban felfegyverzett szlovák alakulat a keleti fronton.^[29]

A lipoveci ütközetben elszenvedett kudarcokért és a sikertelenségért Rudolf Pilfousek ezredes és a Gyorsdandár parancsnoksága is felelős volt. A dandárt kellő felderítés nélkül, az ellenséges erők alapos ismeretének hiányában küldték harcba. Pilfousek ezredesnek 15 óráig tudomása sem volt, hogy alakulata tulajdonképpen milyen ellenséges alakulat ellen harcol, valamint később a szovjet 44. hegyi lövészadosztály erejéről is mindössze bizonytalan elképzelése volt. A katonák körében sem volt közkedvelt, amelyet az is megerősített, hogy állítólag kizárólag cseh nyelven beszélt. A szlovák katonák bátorságát a német vezetés is értékelte, és 50 db másodosztályú vaskeresztet adományozott a Gyorsdandár parancsnokságának. Más adatok szerint 25 szlovák katonát és tisztet tüntettek ki a másodosztályú vaskeresztel, Pilfousek ezredes pedig megkapta az elsőosztályú vaskeresztet. Čatloš tábornok 95 db „Hősiességért“ érdemérmét adományozott a dandár katonáinak.^[30] Jozef Tiso szlovák köztársasági elnök kitüntetésüket adományozott a német 17. hadsereg egyes tábornokainak és főtisztjeinek is.^[31]

A szlovák Gyorsdandár jelentős veszteségeket^[32] szenvedett. Voltak olyan katonák is, akik két héttel a lipoveci ütközet után a vinnyicai német tábori kórházban haltak bele sérüléseikbe. A fogságba esett szlovák katonák közül némelyek megpróbálkoztak a szökéssel is.^[33] Július 23-ról 24-re éjszaka Daubner tizedesnek, Hlubík és Mitrus közlegényeknek drámai körülmények között sikerült megmenekülnie a fogságból. 21 óra körül Sztarij Dasovban, ahol a szlovák hadifoglyokat gyűjtötték össze, két szovjet katona felügyelete mellett vezették el egy csoportjukat. Egy adandó alkalommal, amikor az egyik szovjet őr félre vonult, Hlubík közlegény ököllel arcon ütötte a másik őrt, Daubner tizedes elvette annak puskáját, és lelőtte a távolabb lévőket. Az úton, amely során visszatértek, foglyul ejtettek egy fegyveres szovjet katonát, majd később két szovjet lovas katona nyitott tüzet rájuk, amelyeket német segítséggel szintén sikerült fogságba ejteni. Így tehát a szökésben lévő szlovák katonák 3 foglyot ejtettek, sőt 2 lovat is zsákmányoltak, amelyeket átadtak a németeknek.^[34] A többi szlovák hadifoglyot még éjfél előtt egy régi tehergépkocsira rakták, és elindultak Sztarij Dasovtól keleti irányban. A tehergépkocsin 10 hadifoglyot szállítottak, a gépjármű vezetője és

egy fegyveres őr társaságában. Amikor a tehergépkocsi megcsúszott és az árokba fordult a szlovák hadifoglyok elhagyták a járművet, és szétszéledtek. Beňo, Strakota és Suchar közlegényeknek sikerült megszökniük, és eljutniuk Illincire. A hadifoglyok között volt Dananaj hadnagy sikeres szökése után az egyetlen szlovák tiszt, Hirner hadnagy is. A hadnagy csoportjából, ismeretlen okok miatt – valószínűleg sikertelen szökési kísérlet során – életét veszítette Medvecký közlegény. A szovjet fogságba esett 50 főből 26 szlovák katonának és egy tisztnek sikerült megszöknie, és visszajutnia saját alakulatához, 4 fő a szökési kísérlet során veszítette életét, míg 19 fő maradt a szovjetek fogságában. A hivatalos adatok szerint a Gyorsdandár vesztesége 75 halott^[35] (ebből 7 tiszt), 167 sebesült (ebből 9 tiszt), 17 eltűnt és 2 fogságba esett (ebből 1 tiszt) személy volt. Az eltűntnek nyilvánított 17 fő valójában a szovjetek fogságában volt. A dandár 6 harckocsit (4 LT-35, 1 LT-38 és 1 LT-40), 1 OA vz. 30 páncélgépkocsit, 11 vz. 37 páncéltörő ágyút, 2 nehézgéppuskát és 25 tehergépkocsit veszített. További 7 harckocsi (5 LT-35, 1 LT-38 és 1 LT-40) és 2 OA vz. 30 páncélgépkocsi károsodást szenvedett. A 11. tüzérezred a lipoveci ütközetben nem szenvedett veszteségeket, míg Granovnál az alakulatból 8 fő életét veszítette, 8 fő megsebesült és 7 löveg megsemmisült. A veszteségekhez hozzájárult az is, hogy felelőtlenül alábecsülték az ellenség erejét, és a dandárt kellő felderítés, valamint légi támogatás nélkül küldték harcba. Az is kiderült, hogy a szlovák haderő legharcképesebb alakulatainak a tüzér- és harckocsi alakulatok számítanak.^[36] Belko véleménye szerint: »Lipovec volt az első hely, ahol a szlovák haderő megérezte a szovjet fegyverek erejét, és elsősorban azt állapította meg, hogy egyáltalán nem állja meg a helyét a tiszték azon állítása, hogy a Vörös Hadsereg fejetlenül vonul vissza a németek elől.«^[37]

A szovjet 44. hegyi lövészadosztály vesztesége kb. 700 halott, 1 000 sebesült volt, míg legkevesebb 150 fő szlovák fogságba esett, akiket átadtak a német haderőnek. A szlovák katonák – néhány esettől eltekintve – többségében példásan viselkedtek a szovjet hadifoglyokkal szemben. Leopold Ďuran főhadnagy, az 5. páncéltörő ágyús század parancsnoka Lipovec előtt 10 szovjet hadifoglyot lőtt agyon, míg Granovnál a szlovák katonák a 11/I. tüzérosztály parancsnokának, Jozef Vogl őrnagy egyetértésével 5 szovjet hadifoglyot lőttek főbe. A 44. hegyi lövészadosztály anyagi veszteségei ismeretlenek. Legkevesebb 2 hegyi ágyú, néhány páncéltörő ágyú, gépjármű és legalább 1 T-20 Komszomolec lánctalpas tüzérségi vontató megsemmisült. A szovjet hadosztály komoly veszteségeket szenvedett, ezért a tervezett ellenlökést nem tudta végrehajtani, a Gyorsdandárt pedig nem tudta megsemmisíteni.^[38]

Az 1941. július 22-re tervezett ellenlökések a szovjet 6. és 12. hadseregek szakaszán sem érték el a kitűzött célokat. Július 23-án mindkét szovjet hadsereget egyesítették Ponyegyelin

vezérőrnagy parancsnoksága alatt, július 25-én pedig a Déli Front hadrendjébe helyezték. Mindkét hadsereg egészen Umányig vonult vissza, ahol a német 1. páncéloscsoport és a német-román 11. hadsereg körülzárta őket. Augusztus 8-án a bekerített szovjet erőket (6. és 12. hadseregek, 18. hadsereg egy része, 2. gépesített hadtest) megsemmisítették. A Vörös Hadsereg a harcokban 858 löveget és 242 páncéltörő ágyút veszített, valamint fogságba esett 103 000 fő. A 2. gépesített hadtest vesztesége 317, eredetileg 358 harckocsi volt, amelyből kifolyólag gyakorlatilag a hadtest megsemmisült. Csupán 3 620 sebesült szovjet katonát sikerült evakuálni. I. N. Muzicsenko altábornagy, a 6. hadsereg parancsnoka fogságba esett. Később a súlyos sérülést szenvedett P. G. Ponyegyelin vezérőrnagyot, a 12. hadsereg parancsnokát, a fejsérülést szenvedett N. K. Kirillov vezérőrnagyot, a 13. lövészhadtest parancsnokát, valamint a szintén fejsérülést és vállsérülést szenvedett Tkacsenko vezérőrnagyot, a 44. hegyi lövészadosztály parancsnokát is foglyul ejtették.^[39]

Tkacsenko vezérőrnagy győzelemként könyvelte el az ütközet kimenetelét, míg a szlovák hadvezetés, Pilfouseket leszámítva, kudarcként értékelte az ütközetet. Ferdinand Čatloš tábornok és nemzetvédelmi miniszter az ütközet végeredményét sikertelennek minősítette, és a sikertelenségért Pilfouseket okolt, aki azzal védekezett, hogy ő csupán Kübler vezérőrnagy parancsát teljesítette. Čatloš a Gyorsdandárt harcképtelennek minősítette, amely alkalmatlan további előrenyomulásra Granov irányába, így a támadó német csapatok elsősorban a szlovák tüzérség támogatását vették igénybe. Később az ütközetet szlovák győzelemként értékelték, mintha a szlovák katonai hagyományok kezdete lett volna. Valójában a lipoveci ütközet eldöntetlen volt, mert egyik fél sem érte el az eredetileg kitűzött célját, akaratát.^[40]

Az ütközet értékeléseként megfigyelhető, milyen fontos szerepe van a pontos felderítésnek, a megfelelő fegyverzetnek, a terep adta előnyök kihasználásának, az egyes parancsnokok rossz helyzetfelismerésének és következetességének, az utánpótlás biztosításának stb. Pilfousek ezredes és a szlovák hadvezetés legfőbb hibája az volt, hogy nem biztosította a lőszer- és üzemanyag pótlást a harckocsiknak, amelyek támogathatták volna a gyalogságot az ellenlökést indító szovjet csapatokkal szemben. Lipovec elfoglalásának korai jelentése is a XXXIX. hegyi hadtest parancsnokságának Pilfousek részéről elhamarkodott volt, ugyanis, amint kiderült, a szlovák gyalogság a harckocsik támogatása nélkül, és a megfelelő kézfegyverek hiányában nem tudta megtartani a már elfoglalt települést.

Bibliográfia:

Belko, Jozef: *Zápisník z Východného frontu*, Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965.

Cséfalvay, František et al.: *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939-1945*, Bratislava, Vojenský historický ústav, 2013.

Hirner, Anton: *Boje za frontom*, Bratislava, Pravda, 1981.

Klubert, Tomáš: *Boj pri Lipovci*, *Vojenská história*, 7, 2003, č. 2, 15-35.

Klubert, Tomáš: *Slovenská armáda v druhej svetovej vojne slovom a obrazom*, Bratislava, 2016.

Mičianik, Pavel: *Slovenská armáda v ťažení proti Sovietskemu zväzu (1941-1944) I.*, Banská Bystrica, 2007.

Pecina, Jozef: *Polné delostrelectvo Rýchlej divízie 1941-1942. (Od Kyjeva po rieku Mius)*, *Vojenská história*, 9, 2005, č. 1, 56-73.

[1] Rudolf Pilfousek (1899–1980) szlovák vezérkari ezredes. Német nemzetiségűként kiválóan beszélt a német nyelvet. A Gyorscsoport, majd a Gyorsdandár parancsnoka volt. 1941 augusztusában visszatért Szlovákiába. 1942 augusztusától 1943 augusztusáig a Biztosító hadosztály parancsnokaként működött. 1944 augusztusában belépett a Waffen-SS-be, majd november végén a szlovákiai német nemzetiségűeket felsorakoztató SS-Heimatschutz parancsnokává nevezték ki. A frontvonal közeledtével elhagyta Szlovákiát. Életének további szakasza ismeretlen. František Cséfalvay et al.: *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939–1945*, Bratislava, Vojenský historický ústav, 2013, 197–198.

[2] Pavel Mičianik: *Slovenská armáda v ťažení proti sovietskemu zväzu (1941–1944) I.*, Banská Bystrica, 2007, 121.

[3] Uo., 121–122.

[4] Pavol Duchnovský (1902– ?) szlovák lovassági százados. 1941 nyarán a 2. lovas felderítő osztály kerékpáros századának parancsnoka volt. 1942 júliusától a szlovák Nemzetvédelmi Minisztériumban tevékenykedett. 1943. január 1-jén őrnaggyá léptették elő. 1944 szeptemberében nyugdíjazták. 1945 márciusában átállt a partizánokhoz. Később a 20. gyalogezred egyik zászlóaljának parancsnoka lett Nagymihályon (Michalovce), majd egy év múlva már a 32. gyalogezred műszaki századának parancsnokaként működött Kassán. Összekötő tisztként is tevékenykedett. Cséfalvay: *Vojenské osobnosti*, 56.

[5] Anton Hirner (1915–1992) szlovák hadnagy. 1941 nyarán egy utászszakasz parancsnoka volt. A lipoveci ütközet során esett fogságba. Két éves hadifogság után 1944-ben híradós és rádiótávírós kurzust végzett, hamis iratokkal és nevének megváltoztatásával (Hipík) légi úton Moszkvából Kijevbe, majd onnan Rovnora szállították. Felvette a kapcsolatot az ellenállókkal. 1944 novemberétől Nyugat-Szlovákiában tevékenykedett. Több mint 200 rádiogramot küldött át a Szovjetunóba. 1946-ban századossá léptették elő. A háború után sokféle tevékenységet

folytatott a gyárban végzett munkától, egészen a Tátrai Nemzeti Park igazgatásáig. Uo., 87.

[6] Juraj Tibor Dualský (1903-?) százados. A 2. lovas felderítő osztály parancsnoka volt egészen 1944. február 1-ig. Részt vett a Minsk, Borisov és a Rosztov környéki harcokban is. 1943 januárja és novembere között a Biztosító hadosztály alárendeltségében irányította a motorizált felderítő osztályt. 1944 februárjában saját kérésére katonai kórházba került. 1945 májusától a csehszlovák haderőnél szolgált alezredesi rangban. 1948-ban nyugállományba helyezték. Uo., 55-56.

[7] Ján Straka (1913-1987) szlovák főhadnagy. 1941 nyarán a Gyorscsoport-, majd a Gyorsdandár-törzs hadműveleti osztályának vezetője volt. Részt vett a Wojtkowa, Załuż melletti, valamint a lipoveci ütközetekben is. 1942. június végén áthelyezték Eperjesre, Szlovákiába. 1943 első felében a Biztosító hadosztály tisztjeként szolgált, és kapcsolatot létesített a szovjet partizánokkal, majd visszatért Szlovákiába. Részt vett a szlovák nemzeti felkelésben. A háború vége felé Petrov-Korpulov szovjet őrnagy partizáncsoportjában tevékenykedett. 1945. április 9-től az 1. csehszlovák hadtest tagja lett. A háború után a prágai Katonai Főiskola professzora volt. 1947-ben alezredessé léptették elő. 1949-ben nyugállományba helyezték. Halála után, 1992-ben posztumusz ezredessé léptették elő. Uo., 226-227.

[8] Matej Michal Skalický (1913-2004) szlovák főhadnagy. 1941 nyarán a Gyorscsoport, majd a Gyorsdandár parancsnokságán tevékenykedett. Augusztus végén visszatért Szlovákiába, majd a Nemzetvédelmi Minisztérium közlekedési osztályára osztották be. 1942. július 1-jén századossá léptették elő. Katonai tanulmányokat folytatott nemcsak Pozsonyban, hanem Berlinben is. 1943 júniusában a keleti hadszíntérre került, ahol a Gyorshadosztály, majd az 1. gyaloghadosztály-parancsnokság 3. (hadműveleti) osztályának vezetőjeként működött. 1944-ben visszatért Szlovákiába, és folytatta tanulmányait. 1945 májusától már a csehszlovák haderő tisztjeként tevékenykedett. 1948-ban vezérkari őrnaggyá léptették elő. 1950-ben saját kérésére a tartalékállományba került. Uo., 216.

[9] Benedikt Dúbravec (1892 -?) szlovák ezredes. 1939 augusztusától berlini katonai attasé volt. 1941 augusztusától rövid ideig a Biztosító hadosztály parancsnokaként működött, majd szeptembertől a szlovák táborig haderő híradótörzsének élén állt. 1944. október 1-jén nyugdíjazták. Életének további szakasza ismeretlen. Uo., 57-58.

[10] Mičianik: *Slovenská armáda*, 122-123.

[11] A szovjetek megfosztották őket felszereléseiktől, fegyvereiktől, majd ételt adtak, és a borsóföldre kísérték őket. Az itt állomásozó 12 századból álló ellenséges erők fegyverzetét a kézifegyverek mellett 4 löveg és 8-9 géppuska alkotta. A szovjet katonák ezután a hadifoglyokat gépkocsin Sztarij Dasovba szállították, majd kihallgatták őket. VHA (Vojenský historický archív, Bratislava), 55, 55-36-1, Veliteľstvo Adolf, Protokol spísaný so strel. Strakota Jozefom, SV. 26. júla 1941.

[12] Mičianik: *Slovenská armáda*, 123.

[13] VHA, 55, 55-36-1, Veliteľstvo Adolf, Protokol spísaný s čtk. Martinovič Antonom a so strel. Svitek Štefanom, SV. 26. júla 1941.

[14] Mičianik: *Slovenská armáda*, 123 – 124.

[15] Uo., 125.

[16] Uo., 126.

[17] Uo., 126.

[18] A Kamionkán fogságba esett Ján Mitrus közlegény elmondása szerint a kihallgatást egy szovjet őrnagy végezte, aki kérdéseket tett fel alakulatával és annak létszámmal kapcsolatban. Mivel a szlovák hadifogoly válasza „nem tudom” volt, ezért a kihallgatást végző tiszt azzal kezdett fenyegetőzni, hogy Szibériába fognak kerülni. VHA, 55, 55-36-1, Veliteľstvo Adolf, Protokol spísaný so strel. Mitrusom Jánom, SV. 26. júla 1941.

[19] VHA, 55, 55-36-1, Veliteľstvo Adolf, Zápisnica spísaná so strel. prez služby Jozefom Beňom, 12. august 1941.

[20] 1941. július 18-án a szovjet és a csehszlovák kormány a Németország elleni közös háborúról, és a Szovjetunió területén lévő csehszlovák alakulatok létrehozásáról szóló szerződést írt alá. Anton Hirner: *Boje za frontom*, Bratislava, Pravda, 28.

[21] Uo., 28-29.

[22] Mičianik: *Slovenská armáda*, 126.

[23] Uo., 127.

[24] Jozef Belko: *Zápisník z Východného frontu*, Bratislava, Vydavateľstvo politickej literatúry, 1965, 23.

[25] Mičianik: *Slovenská armáda*, 127.

[26] Uo., 128-129.

[27] Ján Frtús (1909-?) szlovák őrnagy. 1941-ben 11. tüzérezred egyik osztályának parancsnoka volt. 1941 augusztusában visszatért Szlovákiába. 1944-ben részt vett a szlovák nemzeti felkelésben, és partizánként is tevékenykedett. 1946-ben már a csehszlovák haderőnél szolgálva alezredesi rangot ért el. 1948-ban nyugállományba helyezték. Cséfalvay: *Vojenské osobnosti*, 69.

[28] Ferdinand Čatloš (1895-1972) szlovák tábornok, nemzetvédelmi miniszter. 1939 márciusában a megalakult Szlovák Köztársaság nemzetvédelmi minisztere lett. 1939 áprilisában Čatloš vezérkari alezredest dandártábornokká, majd egy hónappal később első osztályú tábornokká nevezték ki. Már 1943 végén próbálkozott Szlovákia átállásával a Hitler-ellenes koalícióhoz, de nem kapott támogatást még a szovjetektől sem. A szlovák nemzeti felkelés és a német megszállás után Besztercebányára ment, ahol felajánlotta együttműködését a felkelőknek, ők ezt azonban nem fogadták el. 1944 októberében a Szovjetunióba szállították. 1947-ben a szovjetek kiadták őt a csehszlovák hatóságoknak. A Jozef Tiso elleni perben nyújtott segítsége miatt csupán 5 évre ítélték. 1948-ban szabadon engedték. Később hivatalnokként dolgozott. Tomáš Klubert: *Slovenská armáda v druhej svetovej vojne slovom a obrazom*, Bratislava, 2016, 42-43.

[29] Mičianik: *Slovenská armáda*, 129.

[30] Uo., 130.

[31] A 17. hadsereg parancsnokát, Carl-Heinrich von Stülpnagel gyalogsági tábornokot a csillaggal ékesített katonai győzelmi kereszt I. osztályával, a XXXIX. hegyi hadtest parancsnokát, Ludwig Kübler vezérőrnagyot a katonai győzelmi kereszt II. osztályával, Vincent Müller vezérkari ezredest, Friedrich Wenzel vezérkari alezredest, Ferdinand Jodl alezredest és Karl Kroh őrnagyot a katonai győzelmi kereszt III. osztályával tüntették ki. Ernst Goth vezérkari alezredes és Siegfried Hoefs vezérkari őrnagy a „Hősiességért” érdemérem 2. fokozatát, Georg Höcherl alezredes és Emmerich Ofczark hadnagy a „Hősiességért”

érdemérem 3. fokozatát, Hans Potel őrnagy, Paul Wenzel százados, a propaganda vezetője Ernst Busch, valamint öt katonai orvos és négy ápoló a „Szolgálatért” érdemérmét kapta meg. VHA, 55-57-4, Veliteľstvo Armády, Číslo: 1512. Dôv. I. oddel. 1941, Armádny rozkaz č. 5, SV. 1. augusta 1941.

[32] A 11. tüzérezred a lipoveci ütközet során egyetlen katonát sem veszített. Jozef Pecina: Poľné delostrelectvo Rýchlej divízie 1941–1942. (Od Kyjeva po rieku Mius), *Vojenská história*, 9, 2005, č. 1, 58.

[33] Mičianik: *Slovenská armáda*, 131.

[34] VHA, 55, 55-36-1, Veliteľstvo Topas, Protokol spísaný s voj. v zál. Hlubíkom Fabianom, SV. 26. júla 1941.

[35] M. Skalický tanúsítása szerint a szlovák Gyorsdandár elhunyt katonáinak száma a lipoveci ütközetben 88 fő volt. Tomáš Klubert: Boj pri Lipovci, *Vojenská história*, 7, 2003, č. 2, 31.

[36] Mičianik: *Slovenská armáda*, 131–132.

[37] Belko: *Zápisnica*, 23.

[38] Mičianik: *Slovenská armáda*, 136.

[39] Uo., 136.

[40] Uo., 137.